

Asia Kääntäjän tekijänoikeus käännösmuistiohjelman avulla syntyneisiin käännöksiin, tekijänoikeuden siirtyminen

Hakija NN

Annettu 12.06.2006

LAUSUNTOPYYNTÖ

Hakija pyytää tekijänoikeusneuvostoa lausumaan kääntäjän tekijänoikeudesta käännösmuistiohjelmilla kielestä toiseen syntyviin käännösmuisteihin. Lisäksi hakija pyytää lausuntoa tekijänoikeuden luovutuksen saajan oikeudesta hyödyntää käännösmuistiin sisältyvää aikaisempaa käännöstä tilanteessa, jossa uutta käännöstä teetetään toisella kääntäjällä ilman alkuperäisen käännösmuistiin sisältyvän käännöksen tekijän suostumusta.

Hakijan lausuntopyyntö on saapunut tekijänoikeusneuvostolle 27.6.2005, ja hakija on täydentänyt lausuntopyyntöään uudella lausuntopyynnöllä 11.11.2005.

Tekijänoikeusneuvoston sihteeri on tutustunut käännösohjelman toimintaan A Oy:ssä yhtiön hallituksen puheenjohtajan MM:n ja hakija NN:n opastuksella.

Olosuhteiden kuvaus lausuntopyynnössä

Hakijan mukaan käännösmuistiohjelmista on viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana tulleet ammattimaisen kielenkääntämisen keskeisiä työkaluja. Pääosa käännöksistä tuotetaan nykyisin niiden avulla. Hakijan arvion mukaan käännösmuistiohjelmiä käyttäviä kääntäjiä on Suomessa muutamia satoja.

Hakijan mukaan käännettävää aineistoa käsitellään käännösmuistiohjelmassa käännössegmenteiksi kutsuttuina osioina, jotka

sisältävät vähimmillään yhden erikoismerkin tai esimerkiksi otsikkosanan ja enimmillään muutamia virkkeitä ja tageiksi kutsuttuja merkkijonoja, joiden avulla editointiohjelmat liittävät valmiiseen käännökseen lähdetekstissä toistuvia ilmaisuja ja palauttavat tekstiin sen alkuperäiset muotoilut ja asetellut.

Ohjelma näyttää kääntäjälle lähdetekstiosion, joka käännetään käännökselle tarkoitettuun kenttään. Käännökset tallentuvat osioittain eli segmenteittain käännösmuistiin. Aikaisemmin käännettyä osiota täysin vastaavan tai muistuttavan ilmaisun tullessa uudelleen käännettäväksi ohjelma ehdottaa muistissa jo olevaa tarkasti tai osin vastaavaa käännöstä, jota kääntäjä voi ennen tallentamista muokata esimerkiksi erilaisen asiayhteyden edellyttämällä tavalla. Kun käännöstyö jatkuu, on syntynyt käännösmuisti, joka sisältää koko lähdetekstin ja käännöksen sekä lähdetekstin muotoilu- ja asetellutiedot sekä lähdetekstiin sisältyneet korvautuvat merkkijonot ja toistuvat ilmaisut. Seuraavassa työvaiheessa lähdeteksti poistetaan käännetystä tiedostosta, ja pelkkä käännös saadaan julkaistavaksi joko tekstinä tai yhdistettynä alkuperäisjulkaisun muuhun sisältöön, esimerkiksi kuviin ja piirroksiin.

Hakijan mukaan käännöspalveluita tuottavissa yrityksissä on yleisesti tapana, että tietyn käännöksen sisältävää käännösmuistia käytetään myöhemmin esimerkiksi uuden tietokoneohjelma-, tuoteluettelo- tai käyttöohjeversion käännettämiseen muulla kuin alkuperäisen käännöksen tekijällä ottamatta mitenkään huomioon alkuperäisen kääntäjän tekijänoikeuksia. Toimintatapa perustuu hakijan mukaan oletamaan siitä, että syntyneet käännösmuistit ovat joko palvelun tuottajan tai työn palveluntuottajalta tilanneen omaisuutta ainakin silloin, kun kääntäjälle toimitetaan työn alkaessa aikaisempiin samanaiheisiin käännöksiin perustuva käännösmuisti. Tällaisessa tilanteessa kääntäjä ei luo uutta käännösmuistia tyhjästä.

Hakija katsoo, että palveluntuottaja sopiessaan työn tilaajan kanssa tekijänoikeuksien siirtymisestä tilaajalle, ei kuitenkaan läheskään aina ole sopinut kääntäjän kanssa käännösmuistiin liittyvän oikeuden siirtymisestä. Hakija niinikään katsoo, että kun aikaisemman käännöksen tekemisen yhteydessä syntynyttä, teostasoon yltävää käännösmuistia käytetään toisen käännöksen laatimiseen, tämä tapahtuu muuttamalla aikaisempaa käännöstä. Näin ollen menettely olisi vastoin tekijänoikeuslain 28 §:n muuttamis- ja luovuttamiskieltoa.

Katselmus

Katselmuksessa 23.5.2006 ilmeni täydennyksenä edelliseen seuraavia seikkoja.

Käännösmuistin sisältö on tyhjä kun kääntäjä aloittaa työn. Kääntäjä määrittelee työn alkaessa ulkoasun. Samoin kääntäjä määrittelee

vastaavuustason, jonka perusteella ohjelma tarjoaa kääntäjälle kääntämisen edetessä aiemmin käännettyä, jos se vastaa käännettävää tekstiä valitulla tarkkuustasolla. Tarkkuustaso voidaan valita täydellisestä (100 %) vähäisempään.

Käännösmuistiin jää alkuperäisen tekstin käännös, jonka käännösmuisti etsii sanahaun avulla ja tarjoaa kääntäjälle tunnistessaan vastaavuuden.

Käännösmuisti ei ole automaattinen käännösohjelma. Automaattisia käännösohjelmia voidaan käyttää lähinnä alkeellisissa tehtävissä, esim. sanastojen tai luetteloiden käännöstoissa, mutta ne edellyttävät kääntäjän tarkistusta. Automaattisia käännösohjelmia käytetään lähinnä niin sanotun kieliperheen sisällä rakenteellisesti toisiaan lähellä olevien kielten kääntämisessä. Automaattinen kääntäminen vieraasta kielestä suomen kieleen on yleensä kieliperheyhteyden puuttumisen johdosta haastavaa.

Käännösmuisti toimii myös sanakirjana mutta ainoastaan aiemmin käännetyn tekstin osalta. Markkinoilla on erilaisia käännösmuistiohjelmia. Tavanomaista on, että editorina käytetään Microsoft Wordia. Tähän liittyy taas omat oikeakielisyys- ja sanakirjatoimintonsa, joita kääntäjä voi työn aikana käyttää.

Käännösmuisti toimii kääntäjän muistin apuna muistaen aiempia vastaavuuksia ja voi jossain määrin myös täydentää ehdotettua tekstiä aiemmin käännetyn perusteella.

Käännösmuistien käyttö soveltuu lähinnä teknisiin dokumentteihin, käyttöohjeisiin ja käsikirjoihin. Kaunokirjallisuuden kääntäminen vaatii suurempaa tarkkuutta, jossa käännösmuistista ei ole juuri apua, eikä sitä yleensä käytetä tällaisissa käännöstoissa.

Hakijan kysymykset

Hakija esittää tekijänoikeusneuvostolle viisi kysymystä:

1. Koskeeko tekijänoikeuslain 28 §:n sisältämä teoksen muuttamiskielto teoskynnyksen ylittävän käännöksen tavoin myös käännösmuisteja, eli onko alkuperäisen käännöksen ja käännösmuistin tuottaneella kääntäjällä tekijänoikeuslain 2 §:ssä tarkoitettu yksinomainen oikeus määrätä käännösmuistin myöhemmästä, taloudellista hyötyä tuottavasta käytöstä?
2. Onko tekijänoikeuslain 40b §:n säännöksiä sovellettava tietokoneohjelmien ja tietokantojen ohella myös tietokoneohjelmien näyttö- ja ohjetekstien käännöksiin?
3. Onko käännösmuistiohjelmalla tehtävän käännöstyön yhteydessä syntyvä, lähdekielisen tiedoston, käännöksen ja koko tekstiaineiston

muotoilu- ja asettelutiedot sisältävä käännösmuisti tekijänoikeuslain 40b §:n 3 momentissa tarkoitettu tietokanta?

4. Onko kääntäjä velvollinen varmistamaan, että hänen käyttöönsä käännöstyötä varten annetun käännösmuistin sisältämän, teoskynnyksen ylittävän käännöksen muuttamisoikeutta koskeva, tekijänoikeuslain 28 §:n edellyttämä lupa on annettu? Jos muuttamislupaa ei ole, syyllistyvätkö kääntäjä tai työn kääntäjältä tilannut palveluntuottaja tai molemmat tekijänoikeusrikokseen tai -rikkomukseen toimittaessaan käännöksen sen tilaajalle?

5. Hakija toivoo lisäksi tekijänoikeusneuvoston ottavan kantaa myös siihen kääntäjien tekijänoikeuksien toteutumisen kannalta hyvin huolestuttavaan mahdollisuuteen, että tekijänoikeuslain 56a § näyttäisi luovan tuomioistuimille mahdollisuuden käsitellä useimpia tekijänoikeusrikoksia (tahallisuus tai törkeä tuottamus) tekijänoikeusrikkomuksina, jolloin niihin mahdollisesti voitaisiin soveltaa myös rikoslain kieltoerehdysäännöstä. Hakija viittaa eduskunnan lakivaliokunnan lausuntoon LaVL 5/2005. Tämä voisi hakija mukaan johtaa jopa käytäntöön, jossa kääntäjän työllä ei käytännössä enää olisi mitään tekijänoikeudellista suojaa, koska aina voisi vedota lain vaikeaselkoisuuteen ja "uskoa" toimivansa laillisesti, kun lain mukaan ei tällöin voisi tulla tuomituksi minkäänlaiseen rangaistukseen.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että asia koskee lausunnon antamishetkellä voimassaolevan lain soveltamista.

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on yksinoikeus teokseen. Kirjallisina teoksina suojataan sekä kaunokirjallisia että selittäviä kirjallisia esityksiä. TekijäL 1 §:n sisältämä luettelo suojattavista teoksista ei ole tyhjentävä, vaan teos voi ilmetä myös muulla kuin säännöksessä mainitulla tavalla.

Tekijänoikeus tuottaa yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen (TekijäL 2 §).

Sillä, joka on kääntänyt teoksen tai muunnellut sitä, on tekijänoikeus teokseen tässä muodossa, mutta hänellä ei ole oikeutta määrätä siitä tavalla, joka loukkaa tekijänoikeutta alkuperäisteokseen. (TekijäL 4 §). Komiteanmietinnössä KM 1953:5 (s. 49) otettiin kyseisen lainkohdan valmistelun yhteydessä kantaa käännösten teostasovaatimukseen. Komitean

mukaan se, joka kääntää tai muuntelee teoksen, ei sillä saa aikaan varsinaisesti uutta luomusta, vaan hänen työnsä rajoittuu uuden muodon antamiseen alkuperäisteokselle. "Kääntäjän tai muuntelijan suoritus edustaa kuitenkin, mikäli se täyttää kohtuulliset vaatimukset, huomioon otettavaa henkistä työtä, ja sellaisia tuotteita tekijänoikeuslainsäädäntö yleensä suojaa."

Oikeuskirjallisuudessa Haarmann toteaa (Pirkko-Liisa Haarmann, "Tekijänoikeus ja lähioikeudet" 2005, s. 89) että myös jälkiperäisten teosten eli käännöksen, muun muunnelman ja kokoomateoksen on täytettävä itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset saadakseen tekijänoikeuslain 1 §:n mukaista suojaa. Haarmannin mukaan "aivan sana sanalta, mekaanisesti tehty käännös" ei voi saada suojaa. Esimerkiksi tietokoneohjelman kääntäminen tietokonekielestä toiseen voi usein olla pelkkä tekninen toimenpide, joka ei edellytä luovaa panosta.

TekijäL 28 §:n mukaan ellei toisin ole sovittu, ei se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, saa muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta toiselle.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus ei tietävästi ole ratkaissut kääntäjän oikeuksia käsittelevää asiaa. Hovioikeudet ovat antaneet eräitä käännöksiin liittyviä ratkaisuja, mm. Kouvolan HO 28.6.1984 R83/636, jossa käännös ei saanut suojaa ilmeisesti koska alkuperäinen teos ei yltänyt teostasoon, ja Turun HO 18.12.1985 R 183 Tre IV, jossa saksankielisen käyttöohjeen suomennos katsottiin tekijänoikeudellisesti suojatuksi. Turun HO 4.4.2005/872 oli kyse siitä, oliko käännöstyö tehty työsuhteessa.

Tekijänoikeusneuvoston aiempi lausuntokäytäntö

TN 1986:15 mukaan oikeus teoksen kääntämiseen kuuluu tekijälle tai sille, jolle tekijä on oikeutensa siirtänyt. Kääntäjä saa itsenäisen oikeuden käännökseen, mutta kääntäjän oikeus ei rajoita alkuperäisen tekijän oikeutta. Tekijä voi luovuttaa oikeutensa teoksen kääntämiseen tietylle kielelle joko yksinoikeuksin tai rajoitetusti. Jos oikeuden luovutus suomentamista varten on tapahtunut yksinoikeuksin, on muiden saatava kääntäjän suostumus uuden suomennoksen laatimiseen. Mikäli luovutus on suppeampi, voi oikeus suomentamiseen olla useammalla henkilöllä. Tällöin kuitenkin käännösten on oltava riittävästi toisistaan poikkeavia, jotta ne kukin olisivat omaperäisiä ja itsenäisiä.

Tekijänoikeusneuvoston vastaukset lausuntopyynnössä esitettyihin kysymyksiin

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että kysymyksessä on yleisellä tasolla tietokoneavusteisen käännöksen asema tekijänoikeuslain kannalta. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että vaikka tietokoneavusteinen käännöstyö

ei sinällään nauttisi tekijänoikeuslain suojaa käännöksenä, tämä ei vähennä teoksen alkuperäisen tekijänoikeuden haltijan suojaa. Teoksen käännöksen tekeminen sellaisen käännösmuistin perusteella, joka ei nauti itsenäistä tekijänoikeudellista suojaa, edellyttää lupaa alkuperäisen teoksen tekijältä tai siltä, jolle oikeus on mahdollisesti siirtynyt.

1. Koskeeko tekijänoikeuslain 28 §:n sisältämä teoksen muuttamiskielto teoskynnyksen ylittävän käännöksen tavoin myös käännösmuisteja, eli onko alkuperäisen käännöksen ja käännösmuistin tuottaneella kääntäjällä tekijänoikeuslain 2 §:ssä tarkoitettu yksinomainen oikeus määrätä käännösmuistin myöhemmästä, taloudellista hyötyä tuottavasta käytöstä?

Sellainen mekaaninen tietokoneavusteinen käännös, jossa käännösohjelma pääasiassa suorittaa käännöksen sana sanalta, ei voi olla tekijänoikeudellisen suojan piirissä, koska tekijänoikeuslaki ei ylipäätään suojaa koneen luomaa työtä. Sellainen työ ei voi olla tekijänoikeuslaissa tarkoitettulla tavalla itsenäinen ja omaperäinen.

Tietokoneavusteista käännöstoimintaa hakijan mukaan käytetään lähinnä erilaisten käyttöohjeiden ja yksinkertaisten manuaalien kääntämisen apuna. Tällaisten dokumenttien itsenäisyys ja omaperäisyys voi suuresti vaihdella tapauskohtaisesti (esim. TN 2005:8). Tällöin on ensin ratkaistava, onko käännettävä työ ylipäätään tekijänoikeudellisesti suojattu teos. Jos käännöksen pohjana oleva teos ei ole itsenäinen eikä omaperäinen, ei myöskään siitä tehty käännös voi nauttia tekijänoikeussuojaa.

Onko käännösmuistiin syntynyt käännös itsenäinen ja omaperäinen ja sellaisenaan tekijänoikeudellisen suojan piirissä, on arvioitava kunkin käännösmuistissa olevan käännöksen osalta itsenäisesti.

Tekijänoikeuslain 28 §:n osalta vastaus riippuu siitä, onko käännösmuistiin sisältyvää käännöstä ylipäätään pidettävä tekijänoikeudellisesti suojattuna. Mikäli suojan edellytykset täyttyvät, ei lainkohdan mukaan se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, saa muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta toiselle, ellei asiasta ole osapuolten kesken sovittu.

2. Onko tekijänoikeuslain 40b §:n säännöksiä sovellettava tietokoneohjelmien ja tietokantojen ohella myös tietokoneohjelmien näyttö- ja ohjetekstien käännöksiin?

3. Onko käännösmuistiohjelmalla tehtävän käännöstyön yhteydessä syntyvä, lähdekielisen tiedoston, käännöksen ja koko tekstiaineiston muotoilu- ja asettelutiedot sisältävä käännösmuisti tekijänoikeuslain 40b §:n 3 momentissa tarkoitettu tietokanta?

Käännösmuistiohjelmien osalta tekijänoikeusneuvosto toteaa selvyiden vuoksi, että lausuntopyynnön olosuhteissa kyse ei ole tietokoneohjelman luomisesta vaan sellaisen käyttämisestä. Tietokantasuojan edellytyksenä puolestaan tekijänoikeuslain 49 §:n mukaan on, että tietokannan kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta.

Tekijänoikeuslain 40b §:n mukaan, jos tietokoneohjelma ja siihen välittömästi liittyvä teos on luotu täytettäessä työsuhteesta johtuvia työtehtäviä, tekijänoikeus tietokoneohjelmaan ja teokseen siirtyy työnantajalle. Sama koskee vastaavasti myös virkasuhteesta luotua tietokoneohjelmaa ja siihen välittömästi liittyvää ohjelmakuvausta tai tukimateriaalia. Vastaavaa sääntöä sovelletaan myös työ- ja virkasuhteesta johtuvia tehtäviä täytettäessä luotuu tietokantaan (tekijänoikeuslaki 40b § 3 mom).

Hakijan kuvauksen mukaan käännös syntyy ainakin osittain käännösohjelman antamien käännösehdotusten perusteella. Täysin tai pitkälle automatisoidun kääntämisen osalta ei voida ajatella, että kyseessä olisi kääntäjän toimesta tapahtuva huomattavaa panostusta vaativa tietokannan valmistaminen, jota tekijänoikeuslaissa on tarkoitettu. Viime kädessä se, missä määrin lain edellytykset täyttyvät, on kuitenkin arvioitava kunkin käännösmuistin osalta erikseen.

Mikäli tietokannan suojan edellytykset yksittäistapauksessa täyttyvät, on myös mahdollista, että tekijänoikeuslain 40b §:ää voidaan soveltaa tietokantana pidettävään käännökseen.

4. Onko kääntäjä velvollinen varmistamaan, että hänen käyttöönsä käännöstyötä varten annetun käännösmuistin sisältämän, teoskynnyksen ylittävän käännöksen muuttamisoikeutta koskeva, tekijänoikeuslain 28 §:n edellyttämä lupa on annettu? Jos muuttamislupaa ei ole, syylistyvätkö kääntäjä tai työn kääntäjältä tilannut palveluntuottaja tai molemmat tekijänoikeusrikokseen tai -rikkomukseen toimittaessaan käännöksen sen tilaajalle?

5. Hakija toivoo lisäksi tekijänoikeusneuvoston ottavan kantaa myös siihen, että tekijänoikeuslain 56a § näyttäisi luovan tuomioistuimille mahdollisuuden käsitellä useimpia tekijänoikeusrikoksia (tahallisuus tai törkeä tuottamus) tekijänoikeusrikkomuksina, jolloin niihin mahdollisesti voitaisiin soveltaa myös rikoslain kielloerehdysäännöstä.

Edellä kerrottuun viitaten tekijänoikeusneuvosto toistaa, että mikäli tietokoneavusteisen toteutuksen voidaan todeta olleen käännöksen pääasiallisena syntymistapana, teostasoa ei voi ylittyä sillä tavalla, mitä tekijänoikeussuojan antamiselta edellytetään. Samoin käännetyn dokumentin osalta pitää teostasovaatimuksen ylittyä. Jos käännöksen

teostaso kuitenkin ylittyy, soveltuu myös 28 § siinä kerrotuin edellytyksin. Missä laajuudessa oikeudet on luovutettu kääntäjälle tai toimeksiantajalle ja miten mahdollinen vastuu määräytyy, jää ratkaistavaksi yksittäistapauksissa.

Tekijänoikeusneuvosto ottaa kantaa tekijänoikeuslain tulkintaan sille laissa määritellyn tehtävän mukaisesti. Rikoslain kieltoerehdysäännös on yleinen rikoslain säännös, joka ei yksinomaisesti koske tekijänoikeussäätelyä, ja jonka soveltamisen edellytykset tuomioistuimien tarvittaessa ratkaisee. Tekijänoikeusneuvosto ei tulkitse rikoslakia.

Puheenjohtaja

Katariina Sorvari

Sihteeri

Mikko Huuskonen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian käsittelemiseen ovat osallistuneet Katariina Sorvari (puheenjohtaja), Arto Alaspää, Martti Heikkilä, Tuula Hämäläinen, Satu Kangas, Päivi Liedes, Kai Nordberg, Kirsi-Marja Okkonen, Risto Ryti ja Markku Uotila.